

УДК 347.1

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v3.2024.15>**Ю. В. Колос***orcid.org/0009-0009-7358-5701*

аспірант кафедри права

Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет»

ОСОБЛИВОСТІ ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО НЕПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Процедура регулювання неплатоспроможності фізичної особи є новелою українського законодавства, що була запроваджена у жовтні 2018 року із прийняттям Кодексу України з процедур банкрутства (надалі – «Кодекс»), який набув введений в дію у жовтні 2019 року.

Започатковуючи нову судову процедуру стосовно фізичних осіб, які мають проблемні борги, законодавець мав на меті врегулювати чутливе соціальне питання, яке стосувалося особистих фінансів фізичної особи, а відтак і багатьох сфер особистого життя громадян, зокрема житла, роботи, сім'ї та утримання дітей. Подібні судові процедури вже довели свою ефективність у розвинутих ринкових економіках, де громадянин, який потрапив у скрутне фінансове становище, за певних умов має шанс на реструктуризацію та списання боргів для того, щоб почати економічне життя «з чистого аркуша».

В Україні на момент прийняття нового Кодексу особливо гострою була проблема прострочених іпотечних кредитів громадян, які свого часу (до 2009 року) отримували валютні кредити для придбання житла. Після заборони валютного кредитування громадян у 2011 році та запровадження мораторію на звернення стягнення на майно громадян, наданого як забезпечення кредитів у іноземній валюті, проблема реструктуризації таких кредитів була відкладена у часі, однак нікуди не зникла. Відтак, запровадження нової процедури мало на меті, серед іншого, вирішити накопичені проблеми із простроченими кредитами на житло.

Враховуючи специфіку боргів, які здебільшого стосувалися особистого майна громадян, а не бізнесу, законодавець вирішив запропонувати диференційований підхід до відкриття провадження у справі про банкрутство юридичної особи і відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи.

Ключова відмінність у підходах до правового регулювання відкриття судових процедур банкрутства юридичних осіб і фізичних осіб полягає у: 1) колі осіб, які мають право ініціювати процедуру; 2) матеріально-правових підставах для відкриття провадження у справі.

На думку А. Бутирського та І. Бутирської, відкриття провадження у справі «має надваж-

ливе значення для справи про банкрутство, оскільки після відкриття провадження у справі про неплатоспроможність боржника відбувається трансформація правового статусу останнього [...]. Після відкриття провадження у справі про неплатоспроможність боржник фактично вибуває з поля досяжності кредиторів у частині примусового стягнення боргу. Відтак, безпідставне відкриття провадження у справі про неплатоспроможність може завдати шкоди інтересам кредиторів» [1].

Провадження у справі про банкрутство юридичної особи (корпоративне банкрутство) має право ініціювати як сам боржник, так і будь-який кредитор. Матеріально-правові підстави для відкриття корпоративного банкрутства в цілому обмежені лише безспірністю вимог ініціюючого кредитора або кредиторів. Кодекс не обмежує ані суму боргу, ані правові підстави для виникнення боргу, ані перелік доказів, якими мають підтверджуватися грошові вимоги ініціюючого кредитора.

Відповідно до частини 1 статті 35 Кодексу, у разі відсутності підстав для відмови у прийнятті, залишення без руху або для повернення заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство, господарський суд приймає заяву до розгляду та призначає підготовче судове засідання.

Частина 1 статті 39 Кодексу встановлює, що у підготовчому судовому засіданні господарський суд перевіряє обґрунтованість вимог заявника, а також з'ясовує наявність підстав для відкриття провадження у справі про банкрутство.

Р.Б. Поляков вдається до системного аналізу статей 6, 39, 40, 90 Кодексу і доходить висновку про те, що «на підготовчому засіданні суд визначає наявність чи відсутність: грошової вимоги в ініціюючого кредитора; стійкої та об'єктивної неплатоспроможності (загрози неплатоспроможності) у боржника; правових перешкод для відкриття провадження у справі про банкрутство. І, нарешті, суд встановлює суб'єкта банкрутства» [3].

Наведені норми Кодексу вказують на двоетапність вирішення питання про відкриття провадження у справі про банкрутство юридичної особи – перший етап – це прийняття заяви (пере-

вірка формальних вимог до змісту заяви), другий етап – це відкриття провадження у справі (перевірка матеріальних вимог для відкриття провадження у справі). Такий процесуальний порядок в цілому нагадує позовне провадження, де спочатку вирішується питання про відкриття провадження у справі (перевірка формальних вимог до змісту позовної заяви), а далі – вирішується справа по суті (перевірка матеріально-правових підстав для задоволення позову).

Аналогічна двоетапність прослідковується і в процедурі відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи. Спочатку господарський суд перевіряє дотримання формальних вимог під час подання боржником заяви про відкриття провадження у справі і призначає підготовче засідання (стаття 117 Кодексу), а потім у підготовчому засіданні господарський суд розглядає подані документи, з'ясовує наявність підстав для відкриття провадження у справі про неплатоспроможність, а також вирішує інші питання, пов'язані з розглядом заяви (стаття 119 Кодексу).

Із наведеного можна дійти висновку, що процедура відкриття провадження у справі про банкрутство є «квазі-позовною» за своїми процедурними характеристиками та змістом. Вирішуючи питання про відкриття провадження у справі, господарський суд фактично розглядає по суті питання про наявність непогашених грошових вимог (зобов'язань) як матеріально-правову підставу для відкриття провадження у справі про банкрутство або неплатоспроможність. За своїм змістом перевірка підстав для виникнення боргу, доказів наявності боргу, строку погашення, заперечень боржника дуже близька до вирішення спору про стягнення боргу у позовному провадженні. Однак, умовою для відкриття провадження у справі про банкрутство або неплатоспроможність є безспірність боргу, тобто грошові вимоги не можуть бути предметом судового спору, а фактично вже є вирішеними або не ставляться під сумнів і кредитором, і боржником.

Р.Б. Поляков звертає увагу на те, що «... підготовчому засіданню у процедурі банкрутства притаманні ті самі принципи господарського процесу, що застосовуються у позовному провадженні: змагальності, диспозитивності, пропорційності» [3].

При цьому Р.Б. Поляков також акцентує увагу на трансформації характеру правовідносин у процесі вирішення питання про відкриття провадження у справі про банкрутство. Відносини, які виникають з моменту прийняття судом до провадження заяви про відкриття справи про банкрутство, ще залишаються приватно-правовими, оскільки стосуються лише ініціюючого кредитора та боржника. На етапі підготовчого

засідання ці правовідносини набувають частково публічного характеру, оскільки на цьому етапі ініціюючий кредитор або боржник вже не мають права відкликати заяву про відкриття провадження у справі про банкрутство. І нарешті, після відкриття провадження у справі про банкрутство і оголошення конкурсу із залученням до участі у процедурі банкрутства необмеженого кола кредиторів правовідносини остаточно трансформуються із приватно-правових у публічно-правові [4].

Відмінності відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи обумовлені насамперед неможливістю ініціювання цієї судової процедури кредиторами. Відтак, провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи по суті є добровільним: боржник сам визначає, чи ініціювати цю процедуру чи ні.

Таким чином, у справі про неплатоспроможність фізичної особи, де лише сам боржник може ініціювати справу, безспірність боргу фактично має бути визнана самим боржником, який зобов'язаний у заяві про відкриття провадження обґрунтувати наявність спеціальних (порівняно із процедурою банкрутства юридичних осіб) матеріально-правових підстав для відкриття провадження, вказати усіх своїх кредиторів та надати докази боргів разом із відповідними розрахунками.

Враховуючи цю особливість, під час вирішення питання про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи, на відміну від того, як вирішується питання про відкриття провадження у справі про банкрутство юридичної особи, господарський суд не застосовує принцип змагальності сторін та не перевіряє безспірність кредиторських вимог, про наявність яких заявляє сам боржник, оскільки процедура стосовно фізичної особи не передбачає права протилежної сторони (кредиторів) подати свої доводи та заперечення стосовно відкриття провадження у справі. Фактично господарський суд покладається на те, що боржник сам визнає певні грошові вимоги кредиторів і сам надає суду докази на підтвердження цих вимог.

Матеріально-правові вимоги до неплатоспроможності боржника-фізичної особи, на відміну від боржника-юридичної особи, є спеціальними та встановлені у частині 2 статті 115 Кодексу. Первинна редакція Кодексу містила розширений перелік підстав для відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи:

1) розмір прострочених зобов'язань боржника перед кредитором (кредиторами) становить не менше 30 розмірів мінімальної заробітної плати;

2) боржник припинив погашення кредитів чи здійснення інших планових платежів у розмірі більше 50 відсотків місячних платежів за кожним з кредитних та інших зобов'язань упродовж двох місяців;

3) ухвалено постанову у виконавчому провадженні про відсутність у фізичної особи майна, на яке може бути звернено стягнення;

4) існують інші обставини, які підтверджують, що найближчим часом боржник не зможе виконати грошові зобов'язання чи здійснювати звичайні поточні платежі (загроза неплатоспроможності).

У березні 2023 року Законом № 2971-IX від 20.03.2023 законодавець вніс зміни до статті 115 Кодексу, яка регулює підстави для відкриття провадження у справі. Цими змінами перелік підстав був дещо скорочений, а саме: було скасовано вимогу щодо мінімального розміру боргу (30 мінімальних зарплат) та уточнено норму про відсутність майна у боржника, на яке може бути звернено стягнення: відтепер не вимагається ухвалення постанови у виконавчому провадженні про відсутність у фізичної особи майна, на яке може бути звернено стягнення [5].

Суттєві відмінності у підставах для відмови у відкритті провадження у справі про банкрутство юридичної особи (частина 6 статті 39 Кодексу) та у справі про неплатоспроможність фізичної особи можна (частина 4 статті 119 Кодексу) можна пояснити суттєвими відмінностями у цих процедурах та матеріально-правових підставах для відкриття справ.

Зокрема, стосовно юридичної особи господарський суд може відмовити у відкритті провадження про банкрутство, якщо вимоги кредитора свідчать про наявність спору про право, який підлягає вирішенню у порядку позовного провадження; вимоги кредитора (кредиторів) задоволені боржником у повному обсязі до підготовчого засідання суду.

Для фізичної особи спільною підставою для відмови у відкритті провадження у справі про неплатоспроможність є лише виконання боржником зобов'язання перед кредитором (кредиторами) у повному обсязі до підготовчого засідання суду. Як вказано вище, спір про право не є можливим у ситуації фізичної особи-боржника, яка на власний розсуд ініціює процедуру неплатоспроможності і доводить перед судом наявність боргів перед кредиторами, тобто по суті визнає ці борги. Слідуючи цій логіці, законодавець вказав як підставу для відмови у відкритті провадження стосовно фізичної особи – відсутність підстав для відкриття провадження, тобто відсутність спеціальних для фізичної особи критеріїв, які є передумовами для ініціювання справи про банкрутство.

Окрім того, Кодекс передбачає також дві додаткові (спеціальні) підстави для відмови у відкритті провадження стосовно фізичних осіб: боржника притягнуто до адміністративної або кримінальної відповідальності за неправомірні дії, пов'язані з неплатоспроможністю; борж-

ника визнано банкрутом протягом попередніх п'яти років. Ці підстави впливають із спеціальних законодавчих обмежень щодо неможливості використання процедури банкрутства фізичною особою занадто часто (частіше, ніж раз на п'ять років) та із принципу добросовісності боржника, який не повинен мати злого умислу на ухилення від виконання своїх зобов'язань перед кредиторами, і відповідно не міг притягатися до юридичної відповідальності за такі дії.

Аналізуючи питання про особливості відкриття провадження у справах про неплатоспроможність фізичних осіб, не можна оминати увагою судову практику, яка була напрацьована Верховним Судом за останні роки в процесі застосування норм права щодо підстав для відкриття провадження у справі та підстав відмови у відкритті провадження.

Зокрема, у справі 902/227/20 Верховний Суд застосував системний аналіз статей 113, 116 та 119 Кодексу та виснував про те, що наявність підстав для відкриття провадження у справі про неплатоспроможність у кожному конкретному випадку повинна визначатись місцевим судом з урахуванням поданої боржником заяви та доданих до неї доказів на підтвердження настання обставин, що підтверджують неплатоспроможність фізичної особи (на момент звернення до суду з відповідною заявою) або загрозу її неплатоспроможності (у визначеній зобов'язанням строк або в майбутньому). Способи та засоби доведення підстав для відкриття провадження у справі про неплатоспроможність визначені законодавцем шляхом наведення у частині третій статті 116 Кодексу переліку документів, що мають додаватись до заяви про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність та підтверджувати її зміст [8, пп. 14–15].

У справі № 909/1028/20 Верховний Суд наголосив на тому, що норма статті 119 Кодексу за ступенем визначеності є абсолютно визначеною, що свідчить про встановлення законодавцем вичерпного переліку підстав для відмови у відкритті провадження у справі про неплатоспроможність, який розширювальному тлумаченню не підлягає. Відтак, наявність у боржника активів та відкритих щодо нього виконавчих проваджень не належить до вичерпного переліку підстав для відмови у відкритті провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи. Натомість наявність у боржника активів має враховуватись під час розробки та затвердження плану реструктуризації, що не перешкоджає відкриттю провадження у справі про банкрутство за наявності підстав, передбачених статтею 115 Кодексу [10, пп. 57–59].

У справі № 918/127/20 Верховний Суд наголосив що, виявлення одним із кредиторів (а не керуючим реструктуризацією) на стадії вирі-

шення питання про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність боржника неоліків декларації боржника про майновий стан та членів його сім'ї не може бути підставою для відмови на цій стадії провадження у справі про неплатоспроможність у відкритті або для закриття провадження у справі про неплатоспроможність боржника [7, п. 7.6].

У справі № 926/2987-6/20 Верховний Суд проаналізував питання щодо можливості відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи щодо майнового поручителя. У вказаній справі Верховний Суд дійшов таких висновків: норми Кодексу не містять вичерпного переліку підстав, з яких виникають зобов'язання боржника, які є грошовими в розумінні Кодексу. Водночас, визначальним для таких зобов'язань є можливість вираження зобов'язань саме в грошових одиницях. Окрім того, норми Кодексу не містять заборони звернення кредитором до боржника – майнового поручителя. Враховуючи, що провадження у справах про неплатоспроможність фізичних осіб здійснюється у порядку, визначеному Кодексом для юридичних осіб, з урахуванням особливостей, визначених Книгою Четвертою Кодексу та з огляду на встановлені у цій конкретній справі обставини, Верховний Суд не вбачає підстав для непоширення на фізичну особу, що є майновим поручителем, статусу боржника у справі про неплатоспроможність в розумінні Кодексу України з процедур банкрутства [9, пп. 55, 57, 59].

Підсумовуючи викладене, варто відзначити, що фізичні особи порівняно із юридичними особами послуговуються як спеціальними підставами для відкриття провадження, так і спеціальними підставами для відмови у відкритті провадження у справах про неплатоспроможність. Відмінності у підходах законодавця до фізичних осіб-боржників та до юридичних осіб-боржників у питанні відкриття провадження у справі впливають із суттєвих відмінностей та особливостей цих судових процедур, зокрема заборони кредиторам ініціювати справи про неплатоспроможність фізичних осіб. Ця заборона фактично визначає спрямування справи про неплатоспроможність як добровільного кроку добросовісного боржника, який з власної ініціативи доводить правові підстави для відкриття справи. Кредитори у цей процес не залучені і фактичного впливу на відкриття процедури не мають.

Література

1. Бутирський А., Бутирська І. Особливості відкриття та закриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи. *Право України*. 2022. № 2022/07. С. 52. URL: <https://doi.org/10.33498/louu-2022-07-052> (дата звернення: 11.07.2024).
2. Кодекс України з процедур банкрутства : Кодекс України від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення: 11.07.2024).

3. Поляков Р.Б. Підготовче засідання у справі про банкрутство (неплатоспроможність). *Актуальні проблеми держави і права*. 2023. № 97. С. 137–152. URL: <https://doi.org/10.32782/apdp.v97.2023.18> (дата звернення: 11.07.2024).

4. Поляков Р.Б. Сутність відносин банкрутства (неплатоспроможності). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 2. С. 63–73. URL: <https://doi.org/10.32782/39221471> (дата звернення: 11.07.2024).

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України від 20.03.2023 р. № 2971-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2971-20#n389> (дата звернення: 11.07.2024).

6. Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті : Закон України від 03.06.2014 р. № 1304-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1304-18#Text> (дата звернення: 11.07.2024).

7. Постанова Верховного Суду від 11.08.2020 р. у справі № 918/127/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90936142> (дата звернення: 11.07.2024).

8. Постанова Верховного Суду від 10.09.2020 р. у справі № 902/227/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91497711> (дата звернення: 11.07.2024).

9. Постанова Верховного Суду від 17.06.2021 р. у справі № 926/2987-6/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97854700> (дата звернення: 11.07.2024).

10. Постанова Верховного Суду від 29.07.2021 р. у справі № 909/1028/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98812420> (дата звернення: 11.07.2024).

Анотація

Колос Ю. В. Особливості відкриття провадження у справі про неплатоспроможність фізичних осіб. – Стаття.

У статті детально розглянуто процедуру та особливості відкриття провадження у справах про неплатоспроможність фізичних осіб, здійснено порівняльний аналіз цієї процедури із процедурою відкриття провадження у справах про банкрутство юридичних осіб. Зроблено висновок про те, що ключова відмінність у підходах до правового регулювання відкриття судових процедур банкрутства юридичних осіб і фізичних осіб полягає у: 1) колі осіб, які мають право ініціювати процедуру; 2) матеріально-правових підставах для відкриття провадження у справі. У статті проаналізовано двоетапний характер процедури відкриття провадження у справі про банкрутство та проведено аналогії із позовним провадженням у справах про стягнення боргів. Автор статті висунув, що процедура відкриття провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність) має квазі-позовні характеристики, оскільки під час вирішення питання про відкриття провадження господарський суд фактично розглядає по суті питання про наявність непогашених грошових вимог як матеріально-правову підставу для відкриття провадження у справі про банкрутство або неплатоспроможність. У статті розкрито ключові відмінності у матеріально-правових підставах для відкриття провадження у справі про банкрутство юридичної особи та провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи, виходячи із законодавчих особливостей процедури неплатоспроможності. Автором статті наголошено на ключових ознаках процедури неплатоспроможності, які визначають її спряму-

вання як добровільної процедури, що здійснюється за власною ініціативою боржника. Також у статті наведено порівняльний аналіз підстав для відмови у відкритті провадження про банкрутство юридичних осіб та про неплатоспроможність фізичних осіб. Окрім того, у статті розглянуто судову практику Верховного Суду щодо застосування норм права про відкриття провадження у справах про неплатоспроможність фізичних осіб.

Ключові слова: неплатоспроможність, банкрутство, відкриття провадження, фізичні особи, заборгованість.

Summary

Kolos Yu. V. Peculiarities of commencement of insolvency proceedings for natural persons. – Article.

The article provides a detailed analysis of the procedure and peculiarities of commencement of insolvency proceedings for natural persons, and also makes a comparative analysis of this procedure with the procedure for commencement of bankruptcy proceedings for legal entities. The author concludes that the key difference in the approaches to legal regulation of commencement of bankruptcy proceedings for legal entities and natural persons is as follows: 1) the circle of persons who have the right to initiate the procedure;

2) the substantive and legal grounds for initiating the proceedings. The article analyses the two-stage nature of the procedure for commencing bankruptcy proceedings and draws analogies with the action proceedings in cases of debt recovery. The author concludes that the procedure for commencing bankruptcy (insolvency) proceedings has quasi-action characteristics, since when deciding on the issue of commencing proceedings, the commercial court actually considers the issue of the existence of outstanding monetary claims as a substantive legal basis for commencing bankruptcy or insolvency proceedings. The article reveals the key differences in the substantive legal grounds for initiating bankruptcy proceedings against a legal entity and insolvency proceedings against a natural person based on the legislative features of the insolvency procedure. The author emphasizes the key features of the insolvency procedure which determine its direction as a voluntary procedure carried out at the debtor's own initiative. The article also provides a comparative analysis of the grounds for refusal to initiate bankruptcy proceedings against legal entities and insolvency proceedings against natural persons. In addition, the article examines the Supreme Court's case law on the application of the law on opening insolvency proceedings for natural persons.

Key words: insolvency, bankruptcy, commencement of proceedings, natural persons, indebtedness.